

Joanna Grzybek

Ewa Paśnik-Tułowicka

BESTIARIUSZ CHIŃSKI

BOSZ

Joanna Grzybek

Ewa Paśnik-Tułowicka

BESTIARIUSZ CHIŃSKI

Ilustracje
Rafa Janko

萬
神
類
書

BoS

Wstęp

Średniowieczne europejskie bestiariusze, będące przykładami literatury dydaktycznej, zawierały opisy zwierząt i roślin – zarówno prawdziwych, jak i fantastycznych, w których istnienie wierzone. W sekcji dotyczącej gadów można było więc znaleźć węża boa, ale także bazyliuszka czy smoka, a w sekcji o ptakach nie mogło zabraknąć Feniksa, jak w trzynastowiecznym *Bestiariuszu z Aberdeen*. Występowały w nich także dziwne stwory, między innymi morski biskup (biskupia ryba), wyobrażany jako istota będąca w połowie rybą, w połowie człowiekiem, z czapką z łusek, przypominającą mitrę (tak jest przedstawiony w szesnastowiecznym dziele Conrada Gessnera *Historia animalium*). Choć trudno porównywać starożytne teksty chińskie z dziełami powstałymi w średniowiecznej czy nowożytnej Europie, to jednak nie bez powodu Richard E. Strassberg nazwał *Księgę gór i mórz* „chińskim bestiariuszem”. Główne podobieństwo tkwi w tym wypadku w przedstawieniach prawdziwej i fantastycznej fauny oraz flory. Jeśli chciałoby się pozostać wiernym tej tradycji, niniejsza publikacja musiałaby w zasadzie ograniczyć się do przekładu wspomnianej księgi.

Wydane dotąd bestiariusze są bardziej inkluzywne i znajdują się w nich takie postacie, jak lokalne bóstwa, demony, chochliki czy duchy, których świat w kulturze chińskiej jest niezwykle bogaty. Należało zatem przyjąć jakieś kryterium pozwalające z jednej strony ograniczyć typy opisywanych postaci, z drugiej zaś – zachować pewną reprezentatywność. Spośród chińskich bóstw, potworów, demonów, duchów i innych istot fantastycznych do niniejszego leksykonu wybrano takie, które w pewien sposób naruszają harmonię społeczną, sprzeciwiają się lub buntują przeciwko ustalonemu porządkowi świata i natury. Nie oznacza to jednak, że były to istoty z natury złe, a ich celem stało się krzywdzenie innych, ale – jak pisze Richard von Glahn – w tradycji chińskiej demoniczność mogła się objawiać właśnie przeciwstawieniem się porządkowi wszechświata i swoistym zaburzeniem ładu, a nie tylko wyrządzaniem zła. Warto zauważyć, że poszczególne zwierzęta były także odmiennie opisywane w różnych źródłach. Na przykład, jak zauważa Xu Cao, węże w *Księdze gór i mórz* występują naturalnie jako bóstwa opiekuńcze lub zwierzęcy pomocnicy szamanów, które z pomocą sił nadprzyrodzonych realizowały rozmaite funkcje społeczne, z kolei w podaniach ludowych zwierzęta te występują w wersji hybrydowej jako bestie pożerające ludzi, a nawet inne węże. Można zatem stwierdzić, że wybrane do *Bestiariusza chińskiego* istoty mają rys demoniczny, trzeba jednak od razu podkreślić, iż w niektórych wypadkach ocena, na czym

polegało wystąpienie przeciwko panującemu porządkowi czy naturze, była stosunkowo subiektywna, ponieważ wynikała z przyjęcia perspektywy współczesnego zachodniego czytelnika, pozwalającej na przykład uznać wszystkie hybrydowe bestie (czyli posiadające cechy wyglądu wielu zwierząt) za łamiące prawa natury. Dlatego bardziej niż średniowieczny bestiariusz niniejsza publikacja przypomina księgę potworów.

Nazwy większości istot przedstawionych w *Bestiariuszu chińskim* zostały przetłumaczone (oczywiście z zachowaniem oryginalnego zapisu), ale ze względu na różnice kulturowe lub ograniczenia językowe nie ze wszystkimi było to możliwe – takie nazwy pozostawiono w transkrypcji. Wnikliwy czytelnik z pewnością zauważy, że niektóre tłumaczenia mogą się wydawać niekonsekwentne. Na przykład czasami słowo *gui* (鬼) jest przetłumaczone jako „demon”, a innym razem jako „duch”. Wynika to stąd, że polskie określenia często nie pokrywają się z chińskimi, wiele rodzajów potworów nie ma odpowiednika w języku polskim, a część chińskich słów posiada znacznie szerszy sens. Dodatkowo znaczenia poszczególnych terminów najprawdopodobniej zmieniały się w czasie, a w różnych regionach Chin – kraju bardzo rozległego – podobne istoty rozmaicie nazywano. Dlatego w języku chińskim nie ma ani konsekwencji, ani spójności w używaniu danych terminów. Przyjrzyjmy się kilku przykładom.

Słowo *yao* (妖) według słownika znaków chińskich *Hanyu da zidian* oznacza złą istotę nadprzyrodzoną, ale obejmuje swoim sensem również aspekt uwodzenia, oczarowania, co może sugerować powiązanie z jakąś żeńską siłą. Mogłoby się więc wydawać, że będzie używane jako określenie złych istot żeńskich, wykorzystujących swoją seksualność w celu krzywdzenia ludzi, jak lisice czy lisie demonice. W najstarszych źródłach lisice określane są jednak jako *jing* (精), co niekoniecznie wskazuje na postać z gruntu złą, lecz raczej na byt powiązany z naturą, na przykład będący duchem drewna, skały czy metalu. Tymczasem duchy drzew lub wody były określane również słowem *guai* (怪), które oznacza także jakieś kuriozum, coś nienaturalnego.

Gui (鬼) to określenie najbliższe polskiemu słowu „duch”, ponieważ oznacza niematerialną pozostałość po żywej istocie. Nie jest to jednak pojęcie neutralne. Przyglądając się poszczególnym elementom znaku *gui* i jego ewolucji, można powiedzieć, że wyraża on coś okropnego, wywołującego strach, co być może należy trzymać w zamknięciu (jak grób). Z kolei *mo* (魔)

Królowa Matka Zachodu

(*Xiwangmu*, 西王母)

Szacowna Bogini Królowa Matka

(*Wangmu Niangniang*, 王母娘娘)

Królowa Matka Zachodu – w najstarszych źródłach (*Księga gór i mórz*) opisywana jako bóstwo o cechach męskich i żeńskich – była przedstawiana pod postacią człowieka z tygrysimi kłami i lamparcim ogonem. Potrafiła świetnie ryczeć. Nosila na głowie koronę *sheng*, będącą najczęstszą ozdobą taoistycznych bogiń. Mieszkała na Górze Nefrytowej (Yushan) lub, według innych opisów, na szczycie Kunlun – jednej z najważniejszych gór w mitologii chińskiej, siedzibie najwyższych bóstw (*axis mundi*) – gdzie trzy ptaki w kolorze indygo przynosiły jej jedzenie. Chroniła przed katastrofami naturalnymi i chorobami albo zsyłała je na ludzi. Z czasem jej wizerunek diametralnie się zmienił: była wyobrażana jako piękna i wytworna młoda kobieta, która na górze Kunlun uprawiała brzoskwinie nieśmiertelności, a co za tym idzie – odpowiadała za długie życie i unikanie śmierci. Ludzie modlili się do niej także o bogactwo, sławę czy potomstwo.

W *Mu tianzi zhuan* (穆天子傳), historii króla Mu – Syna Niebios, jest opisana scena spotkania króla Mu z Królową Matką Zachodu, podczas którego para wymienia się zalotnymi wierszami. Tu Królowa Matka Zachodu zostaje przedstawiona jako piękna, wykwintnie odziana, obeznana z dworską etykietą kobieta, mieszkająca w pałacu na szczycie Kunlun. Z kolei z sekretnej biografii cesarza Wu z dynastii Han można się dowiedzieć o spotkaniu cesarza Wu (156–87 rok przed naszą erą) z Królową Matką Zachodu, które odbyło się siódmego dnia siódmego miesiąca kalendarza lunarne (w dniu chińskiego święta zakochanych) – cesarz otrzymał wtedy siedem (albo pięć – według innych źródeł) brzoskwiń nieśmiertelności. Królowa Matka Zachodu wyjaśniła także władcy, że drzewa brzoskwińowe w jej sadzie rodzą owoce raz na trzy tysiące lat i zapewniają długowieczność. Spotkanie Królowej Matki Zachodu z cesarzem w noc święta zakochanych sugeruje również bardzo bliskie, romantyczne relacje pary.

Królowa Matka Zachodu była początkowo kojarzona z Królem Wschodu i przedstawiana jako jego partnerka, ale w późniejszych wiekach, szczególnie w ludowych wierzeniach, została partnerką najwyższego bóstwa – Nefrytowego Cesarza. Pojawiała się również w folklorze japońskim, koreańskim czy wietnamskim.

西王母

Hrabia Wiatru, Pan Wiatru, Mistrz Wiatru (Fengbo, 風伯)

Jest jednym z kilku czczonych w Chinach bóstw wiatru, z którymi czasem był błędnie utożsamiany, stąd w różnych źródłach można znaleźć odmienne opisy jego wyglądu. Czasami przedstawiano go jako boskiego ptaka, potrafiącego wywoływać wiatr, niekiedy miał mieć ciało jelenia, głowę wróbla z rogami, węzowy ogon i cętki niczym pantera. W zapisach z dynastii Yuan (1279-1363 rok naszej ery) mówi się o nim jako o nie do końca materialnej postaci z głową psa i pośladkami pantery, która w czerwonych spodniach unosi się na chmurze. Za czasów dynastii Qing (1644-1912 rok naszej ery) wyobrażano go sobie jako starca mającego przy sobie worek z wiatrami.

Pierwotnie *Fengbo* był podwładnym Żółtego Cesarza, a kiedy ten zwołał zebranie bóstw na górze Tai, razem z *Chiyou* i Mistrzem Deszczu szli na czele orszaku, oczyszczając drogę z przeszkód. Gdy jednak *Chiyou* zbuntował się przeciwko Żółtemu Cesarzowi, Pan Wiatru razem z Mistrzem Deszczu stanęli po stronie buntownika. O ile sam *Chiyou* zginął, o tyle losy jego popleczników nie są wspomniane w tej opowieści. Ponoć *Fengbo* został postrzelony lub – w innej wersji mitu – zastrzelony przez Łucznika Yi.

Smok z Pochodnią (Zhulong, 燭龍)

Choć Smok z Pochodnią ma w chińskiej nazwie morfem oznaczający smoka, w najstarszych źródłach, takich jak *Księga gór i mórz*, jest przedstawiany jako stwór o ludzkiej głowie i węzowym ciele. Często także wyobrażano go sobie jako istotę trzymającą w paszczy pochodnię, która służy do rozświetlania wielkiego mroku oraz niebiańskich wrót. Mieszkał na górze Zhangwei, jego ciało było koloru czerwonego i osiągał długość prawie pięciuset kilometrów. Oczy miał ustawione pionowo, kiedy je otwierał – nastawał dzień, a kiedy zamykał – zapadał zmrok. Od jego oddechu były zależne pory roku, ponieważ to on wywoływał wiatr. Nie ulega wątpliwości, że to prastare bóstwo o mocach niemal kosmogonicznych. Był mityczną personifikacją naturalnych zjawisk, jak pory roku czy następstwo dnia i nocy, niektórzy twierdzą nawet, że czynnego wulkanu.

Wąż Miara

(Liangren She, 量人蛇)

Wąż ten prostował się i przyrównywał swój wzrost do człowieka, a kiedy się okazywało, że był dłuższy, pożerał go. Porównanie musiało jednak odbywać się w obecności człowieka, a nie z ukrycia. Kiedy wąż wstawał, a śmiertelnik podnosił przedmiot i podrzucał go do góry, krzycząc: „Nie jesteś tak wysoki, jak ja”, miał szansę przeżyć. W sytuacji, gdy Wąż Miara odkrywał, że jest krótszy od swojej ofiary, przewracał się i, leżąc, wyciągał ponad tysiąc małych stóp. Wtedy zaatakowany człowiek mógł rozłożyć swoje włosy i powiedzieć, że jest ich więcej niż stóp węża, a pokonany wąż umierał.

Wąż Miara został zgładzony przez Deng Jia, który zbudował ołtarz i rzucał zaklęcia, aby wyzwać bestię na pojedynek. Długi, kolorowy gad pojawił się wraz z ponad dziesięcioma tysiącami małych węży i stanął na ołtarzu. Kiedy okazało się, że jest niższy od swojego przeciwnika, który sprytnie założył kapelusz, upadł na ziemię i zamienił się w kałużę. Po jego śmierci zmarły również małe węże.

Wodny Strzelec

(Yu, 蜮; Wodny Lis, 水狐; Wodny Strzelec, 水弩; Kusznik, 射工)

Demon ten powstał z pożądania. Gdy mężczyźni i kobiety kąpali się w tej samej rzece, atmosfera pożądania była tak niezwykle silna, że spowodowała narodzenie się Wodnego Strzelca. Przypominał on żółwia o kształcie kuszy, miał trzy nogi, ukrywał się w wodzie i czynił ludziom krzywdę, dmuchając trującym piaskiem w ich twarze lub cienie. Kiedy usłyszał czyjeś kroki, podpływał w pobliże osoby lub jej odbicia w wodzie i atakował. Drobne ziarenka piasku nie zawsze zauważono, szczególnie jeśli trafiały w cień. W wierszu Baia Juyi (白居易) można przeczytać, że piasek był wystrzeliwany w cień człowieka, choć ofiara o tym nie wiedziała. Skutki ataku Yu były jednak dotkliwe. Ofiara tego demona umierała, a w najlepszym wypadku – chorowała. W *Księdze gór i mórz* wspomina się, że stworzenie to stanowiło zagrożenie dla podróżników.

Wierzono, że rzucona przez Wodnego Strzelca kłątwa może spowodować śmierć lub zniszczenie. Symbolizuje on niebezpieczeństwo ukryte w wodach. W języku chińskim funkcjonuje idiom *hansha-sheying* (含沙射影), stanowiący nawiązanie do demona Yu, który ukrywa się w ciemności i rani innych. Używa się go w celu opisanego zachowania ludzi o złych intencjach, dopuszczających się insynuacji, potajemnie rozpowszechniających plotki i oszczerstwa.

Królicze bóstwo (*Tu'er Shen*, 兔兒神 兔儿神), królik Hu Tianbao (胡天保)

Królik Hu Tianbao jest uznawany za patrona osób homoseksualnych, a słowo „królik” było dawniej używane jako pejoratywne określenie w stosunku do homoseksualistów. Bóstwo przedstawiano jako postać z króliczymi cechami, pełniącą funkcję strażnika i symbol płodności.

Legenda o króliku o imieniu Hu Tianbao, z rogami i oczami jak lustra, znalazła się w opowieści o zjawiskach nadprzyrodzonych *Zi bu yu* (子不語), znanej również pod tytułem *Xin qi xie* (新齊諧), z 1788 roku, będącej opisem losów Yuan Meia (袁枚). Pewien przystojny cesarki cenzor przyciągnął uwagę mężczyzny o imieniu Hu Tianbao. Gdy urzędnik podróżował po prowincjach w ramach swoich obowiązków służbowych, zauroczony Hu Tianbao podążył za nim, by móc na niego patrzeć, co wprawiało cenzora w zakłopotanie. Pewnego dnia, gdy cenzor udał się do toalety, Hu Tianbao poszedł za nim, żeby go podglądać. Za swoje nieodpowiednie zachowanie Hu Tianbao został skazany na śmierć, później jednak objawił się pewnemu mężczyźnie we śnie, w którym powiedział mu, że został wyznaczony na patrona miłości homoseksualnej – przyznano mu imię *Tu'er Shen*.

Istnieją świątynie poświęcone bóstwu *Tu'er Shen*, w których wyznawcy mogą modlić się o błogosławieństwo dla swoich romantycznych związków.

Spis treści

2 Wstęp

CZĘŚĆ PIERWSZA

DEMONICZNE BÓSTWA

- 10 Królowa Matka Zachodu (*Xiwangmu*, 西王母),
Szacowna Bogini Królowa Matka (*Wangmu Niangniang*, 王母娘娘)
- 12 Matka biesów (*guimu*, 鬼母; *guigu*, 鬼姑)
- 14 Gonggong (龔工), Kanghui (康回)
- 16 Xiangliu (相柳), Xiangyao (相繇)
- 18 Chiyou (蚩尤)
- 20 Fangfeng (防風)
- 22 Gun (鯀)
- 24 Hrabia Wiatru, Pan Wiatru, Mistrz Wiatru (*Fengbo*, 風伯)
- 26 Kuafu (夸父)
- 28 Ukarany przez Niebiosa (*Xingtian*, 刑天)
- 30 Bóstwo piorunów (*Leishen*, 雷神),
zwany także księciem piorunów (*Leigong*, 雷公)
- 32 Hrabia Rzeki (*Hebo*, 河伯; *Bingyi*, 冰夷)

CZĘŚĆ DRUGA

LONG i FENG

- 36 Long, Loong, Lung – chiński smok (*long*, 龍)
- 40 Smok goniący za klejnotem (*Ganzhu longwen*, 趕珠龍紋)
- 42 Smok z Pochodnią (*Zhulong*, 燭龍)
- 44 Skrzydlaty Smok (*Yinglong*, 應龍)
- 46 Zwinięty Smok (*Panlong*, 蟠龍)
- 48 Chiński Feniks (*Fenghuang*, 鳳凰)

CZĘŚĆ TRZECIA

MITYCZNE HYBRYDY

- 54 Kun Peng, Kun (鯢) i Peng (鵬)
- 56 Panhu (盤瓠)
- 58 Qilin (麒麟)
- 60 Zouyu (騶虞)
- 62 Kui (夔)
- 64 Sprawiedliwy kozioł jednorożec (*xiezhi*, 獬豸)
- 66 Bóstwa górskie (*shen*, 神)
- 68 Strażnicy czterech kierunków

CZĘŚĆ CZWARTA

NIEBEZPIECZNE BESTIE

- 72 Bestie pożerające ludzi (*shirenzhe*, 食人者)
- 74 Wąż Ba (*Bashe*, 巴蛇)
- 76 Król Węży (*Shewang*, 蛇王)
- 78 Wąż Pieniężny (*Qianshe*, 錢蛇)
- 80 Wąż Miara (*Liangren She*, 量人蛇)
- 82 Wąż człowiek (*renshe*, 人蛇)
- 84 Taotie (饕餮)
- 86 Górski pająk (*shan znizhu*, 山蜘蛛)
- 88 Changyou (長右)
- 90 Tygrysie demony (*hu yao*, 虎妖)

CZĘŚĆ PIĄTA

YAOGUAI

Duchy i umarli, ale nie do końca – *gui*

- 94 Truchła (*shi* 尸)
- 96 Nieśmiertelne zwłoki (*jiangshi*, 僵尸), skaczące zwłoki (*tiaoshi*, 跳尸)
- 98 Demoniczna panna młoda (*gui xinniàng*, 鬼新娘)
- 100 Zdziczały duch (*yegui*, 野鬼), zdziczały demon osieroconej duszy
- 102 Wodne demony (*shuigui*, 水鬼)
- 104 Duchy zmarłych
- 106 Duch egzaminów urzędniczych (*kechang gui*, 科場鬼)
- 108 Głodne duchy (*e'gui*, 饿鬼)

Istoty demoniczne

- 110 Lis o dziewięciu ogonach (*Jiuweihu*, 九尾狐)
i lisie demony (*huli jing*, 狐狸精)
- 112 Penghou (彭侯)
- 114 Wangliang (魍魎), Wangxiang (罔象)
- 116 Latrynowy demon (*cegui*, 廁鬼)
- 118 Demon Daolao (*Daolaogui*, 刀勞鬼)
- 120 Wodny Strzelec (*Yu*, 蜮; Wodny Lis, 水狐; Wodny Strzelec, 水弩;
Kusznik, 射工)
- 122 Duch Pi-pa (*Pipa Gui*, 琵琶鬼)
- 124 Mo (魔, 惡魔)

Istoty niezwykle

- 126 Jednonogi mandryl (*shanxiao*, 山魈)
- 128 Pixiu (貔貅)
- 130 Biały wąż Bai Suzhen (*Baishe*, 白蛇)
- 132 Krabia zjawy (*bie youling*, 鰲幽靈)
- 134 Bo (駁)
- 136 Królicze bóstwo (*Tu'er Shen* 兔兒神 兔儿神), królik Hu Tianbao (胡天保)
- 138 Król demonów Zhong Kui (鍾馗)
- 140 Klan ruchomych głów (*luotou shi*, 落頭氏)
- 142 Włochaty demon Maogui (毛鬼)

CZĘŚĆ SZÓSTA

POSTACIE Z CHIŃSKICH KLASYCZNYCH POWIEŚCI

Wędrowka na Zachód (Xiyouji)

- 146 Małpi Król – Sun Wukong
- 148 Byczy Król Demonów – Niu Mowang (牛魔王)
- 150 Pajęczne duchy (*zhizhu jing*, 蜘蛛精; *qi xiangu*, 七仙姑)

Inwestytura bogów (Fengshen yanyi)

- 152 Nezha (哪吒), zwany również Marszałkiem Środkowego
Ołtarza (中壇元帥) lub Trzecim Księciem Lotosu (蓮花三太子)
- 154 Erlang Shen (二郎神), Yang Jian (楊戩)
- 156 Lei Zhenzi (雷震子)
- 158 Wen Zhong (聞仲), zwany również Wielkim Mistrzem Wenem
(*Wen Taishi*, 聞太師)
- 160 Do-Niczego-Niepodobny (*Sibuxiang*, 四不相)

- 162 Bibliografia

Bestiariusz chiński to jedyny w swoim rodzaju, bogaty zbiór mitologicznych postaci głęboko zakorzenionych w wielotysiącletniej kulturze chińskiej. To książka, która zabierze Cię do serca Chin, do fascynującego świata nieziemskich stworzeń, niebezpiecznych bestii, mitycznych hybryd, a także wybranych bohaterów dwóch klasycznych powieści chińskich: *Xiyouji* (*Wędrówki na Zachód*) i *Fengshen yanyi* (*Inwestytury bogów*). Z nami odkryjesz chińskie smoki (*long*), które wcale nie są, jak mogłoby się polskiemu czytelnikowi wydawać, groźne, przeciwnie – bywają opiekuńcze i przyjazne, miejscowe odpowiedniki Feniksa (*fenghuang*), wznoszące się ku niebu jako znak odrodzenia, i tajemnicze majestatyczne bestie strzegące granic między światem ludzi a światem duchów. Poznasz też *qulina* – mityczne stworzenie symbolizujące dobro, a także inne istoty pełne mocy i magii oraz przerażające potwory i demony (*yaoguai*).

Każda opisana w książce postać jest jednocześnie nawiązaniem do duchowej równowagi, moralności, natury wszechświata i harmonii, której poszukiwanie stanowi istotę życia. Dlatego *Bestiariusz chiński* to znacznie więcej niż tylko zbiór legend. To zaproszenie do zanurzenia się w bogaty świat wierzeń i kultury Chin, w którym rzeczywistość i fantazja splatają się w jedno.

Polecamy także:

